

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

РУБАН Лариса Миколаївна

УДК 373.091.4Холт(73)

**МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У СПАДЩИНІ АМЕРИКАНСЬКОГО
ПЕДАГОГА-РЕФОРМАТОРА ДЖОНА ХОЛТА (1923-1985 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2012

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ЛЕЩЕНКО Марія Петрівна,
Інститут інформаційних технологій і
засобів навчання НАПН України,
провідний науковий співробітник
відділу педагогічних інновацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЖУКОВСЬКИЙ Василь Миколайович,
Національний університет «Острозька академія»,
професор кафедри лінгвістики,
декан гуманітарного факультету;

кандидат педагогічних наук, професор
ЛАЗАРЄВ Микола Остапович,
Сумський державний
педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
завідувач кафедри педагогічної творчості
і освітніх технологій.

Захист відбудеться «25» травня 2012 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

Автореферат розіслано 24 квітня 2012 року.

**Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради**

О.Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Проблема розвитку педагогічної майстерності учителя – важливого чинника забезпечення якості освіти – набула особливого значення на початку ХХІ століття. Сучасна освіта розвивається і вдосконалюється в умовах зміни культурної парадигми, зумовленої вирішальною роллю знань і когнітивних здібностей людини, і потребує ефективної організації інноваційного соціуму. Вміння розв'язувати нестандартні, унікальні проблемні ситуації є важливою соціальною компетентністю. Тому педагогічна майстерність набуває дослідницько-просвітительського значення, що виявляється у творчому пошуку нового, випереджувального і контекстно-ситуаційного навчання в міждисциплінарному і трансдисциплінарному предметному полі. В умовах суспільства знань, неперервної освіти проблема педагогічної майстерності вчителя стає предметом пильної уваги на державному, інституційному і громадському рівнях.

Прийняті в Україні закони й програми (Закон України «Про освіту» (1991 р.), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993 р.), Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.), «Національна доктрина розвитку освіти» (2002 р.), Державна програма «Вчитель» (2002 р.) та низка інших документів мають на меті забезпечити підготовку кваліфікованого вчителя з високим рівнем педагогічної майстерності, що відповідає вимогам сучасного соціуму. Проте, це завдання розв'язано не повністю, про що свідчать педагогічні реалії вітчизняного освітнього простору (невисока якість середньої освіти, відсутність у значній кількості учнів бажання вчитися й відвідувати школу, недостатня професійно-педагогічна компетентність учителів). Соціальна значущість проблеми розвитку педагогічної майстерності вчителя підсилюється наявними суперечностями: *між* потребою досліджувати позитивний зарубіжний досвід удосконалення педагогічної майстерності вчителя та недостатністю інформації у вітчизняних наукових джерелах про педагогічну спадщину зарубіжних педагогів, зокрема, Дж. Холта, відсутність перекладених на українську мову його праць; *між* вимогами до стандартизації діяльності вчителя, рівня його педагогічної майстерності та необхідністю враховувати індивідуальні особливості суб'єктів педагогічного процесу; *між* демократичним розвитком системи освіти в Україні та недостатністю інформації про використання різних форм навчання, зокрема, про теоретичне обґрунтування Дж. Холтом домашньої освіти як альтернативної форми навчання.

Важливе значення має вивчення світового педагогічного досвіду, що підтверджує визначальну роль педагогічної майстерності вчителя для забезпечення якісної освіти. У цьому контексті заслуговують детального дослідження ідеї про майстерність вчителя в педагогічній спадщині американських науковців, серед яких *Джон Калдвелл Холт* (1923-1985 рр.) займає особливе місце як оригінальний дослідник проблеми педагогічної майстерності.

Аналіз наукових джерел з теми дослідження засвідчує, що проблемі педагогічної майстерності вітчизняними науковцями приділяється належна увага, зокрема, таким її аспектам, як: підходи до визначення поняття «педагогічної майстерності» (М. Лазарев, М. Лещенко, Л. Мільто, Н. Ничкало, Г. Сагач, М. Солдатенко, Н. Тарасевич, Л. Хомич та ін.); історія педагогічної майстерності

(Є. Барбіна, Л. Задорожна, Л. Король, О. Лавріненко та ін.); шляхи удосконалення педагогічної майстерності (М. Барахтян, І. Гринчук, І. Мостова, О. Музальов, Л. Султанова та ін.).

Проблемами становлення, реформування, розвитку американської системи освіти займалися такі науковці: М. Бойченко, І. Ветрова, О. Заболотна, Т. Кошманова, А. Лещенко, А. Сбруєва, Н. Чорна, Т. Чувакова, М. Шутова та ін. Методології досліджень, що ґрунтуються на персоналізованому і біографічному підходах, присвячено праці Н. Дічек, Б. Мітюрова, М. Піорунек (M. Piogunek), О. Сухомлинської та ін., зокрема, вивченню педагогічної спадщини американського філософа Дж. Дьюї було присвячено дисертаційне дослідження В. Коваленка «Педагогічні ідеї Джона Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні».

Посилання на педагогічну спадщину та часткову інформацію про життєвий шлях Дж. Холта знаходимо у працях таких зарубіжних учених: американських – С. Роджерса (C. Rodgers), П. Фаренги (P. Farenga); британського – К. Муртон (C. Murton); індійського – А. Гупти (A. Gupta); німецького – Т. Спіглера (T. Spiegler); польських – М. Будаїчак (M. Budajczak), Н. Зелінської (N. Zielińska) і російських – Н. Геди, Л. Дянкової, Н. Крилової, [А. Рогозянського](#). Ідеї Дж. Холта у контексті домашнього навчання частково відображені у працях українських науковців: В. Богданова, А. Лещенко, М. Попової, С. Шумаєвої, М. Янковчук.

На нашу думку, дослідження педагогічної спадщини Дж. Холта заслуговує на увагу українських науковців і може збагатити вітчизняну педагогічну науку передовими ідеями, теоретичними і методичними напрацюваннями. Таким чином, соціальне та науково-педагогічне значення вивчення педагогічної спадщини видатного американського педагога Дж. Холта, потреба глибокого наукового осмислення його педагогічних ідей зумовили вибір теми дослідження **«Майстерність учителя у спадщині американського педагога-реформатора Джона Холта (1923-1985 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України в межах комплексних досліджень «Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0108U000699 (2008-2010 рр.), «Компетентнісний підхід до підготовки педагогічного персоналу у зарубіжних країнах (державний реєстраційний номер 0111U000189 (2011-2013 рр.)»). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол №12 від 27.12.2010 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №3 від 29.03.2011 року).

Мета дослідження – розкрити генезу ідей американського педагога-реформатора Дж. Холта про джерела, шляхи розвитку педагогічної майстерності вчителя і визначити можливості застосування прогресивних поглядів Дж. Холта в українському освітньому просторі.

Мета дослідження конкретизується в таких **завданнях**:

1. Здійснити біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Дж. Холта.

2. Охарактеризувати просвітницько-педагогічну діяльність Дж. Холта у контексті розвитку системи середньої освіти у США.

3. З'ясувати джерела розвитку педагогічної майстерності за Дж. Холтом.

4. Визначити шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя на основі ідей Дж. Холта.

5. Окреслити можливість застосування педагогічних ідей Дж. Холта в українському освітньому просторі.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина Дж. Холта.

Предмет дослідження – ідеї американського педагога-реформатора Дж. Холта про педагогічну майстерність учителя.

Хронологічні межі дослідження охоплюють життєвий шлях Дж. Холта. Нижньою хронологічною межею дослідження є 1923 рік – рік народження Дж. Холта. Верхня хронологічна межа – 1985 рік – рік смерті Дж. Холта.

Для визначення особливостей поширення у світовому педагогічному просторі ідей Дж. Холта про педагогічну майстерність після його смерті і до сьогодні, хронологічні межі дисертаційної роботи було розширено до 2011 року.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення: сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Мозговий, В. Цикін); методології порівняльної педагогіки (Н. Абашкіна, В. Жуковський, Л. Пуховська, А. Сбруєва); теорії і практики педагогічної майстерності (І. Зязюн, О. Козлова, С. Сисоєва, Н. Тарасевич); теорії становлення і розвитку освіти дорослих (В. Давидова, Т. Десятов, О. Огієнко, Л. Сігаєва); теорії біографічного дослідження (О. Адаменко, Б. Год, Т. Забута, М. Лещенко, Н. Побірченко); концепцій формальної і неформальної мистецької освіти (І. Гринчук, Г. Ніколаї, О. Михайличенко, О. Отич, Т. Стратан, В. Радкевич, О. Рудницька).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань на різних етапах наукового пошуку застосовувалися переважно *теоретичні методи* дослідження: *біографічний метод* для визначення основних періодів життєдіяльності й професійно-педагогічного становлення Дж. Холта; *метод історико-педагогічного аналізу* для встановлення хронології основних подій з життя Дж. Холта; *метод причинно-наслідкового і ретроспективного аналізу* для з'ясування умов професійного розвитку Дж. Холта і становлення його як педагога; *метод термінологічного аналізу*, що забезпечив розкриття сутності досліджуваних педагогічних явищ за допомогою виявлення та уточнення значень і смислів основоположних понять; *змістовий аналіз* педагогічної спадщини Дж. Холта, вивчення праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, *аналіз, синтез, класифікація та узагальнення* фактів щодо генези ідей Дж. Холта про педагогічну майстерність учителя; *системно-функціональний аналіз* для характеристики теоретичних засад досліджуваних явищ; *теоретичне узагальнення* історичних фактів, подій, явищ, що сприяло виявленню особливостей громадської просвітницько-педагогічної діяльності Дж. Холта в контексті розвитку системи середньої освіти у США; *типологічний метод* для окреслення джерел і шляхів розвитку педагогічної майстерності вчителя; *метод нарративу* для з'ясування сутності особистісної

рефлексії Дж. Холта та дослідників і продовжувачів його педагогічних ідей щодо подій, явищ і ситуацій в освітньому середовищі; *метод наукової екстраполяції*, що дозволив визначити поширення ідей Дж. Холта у світовому педагогічному просторі та з'ясувати можливості застосування його педагогічних ідей в українській теорії і практиці. Під час проведення дослідження використовувалися *емпіричні методи*: он-лайн листування з Президентом Асоціації Джона Холта Патріком Фаренгою та членами Асоціації.

Джерельну базу дослідження становлять:

– законодавчо-нормативні документи в галузі освіти США, законодавчі акти України з питань освіти, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1993 р.), «Національна доктрина розвитку освіти» (2002 р.), Державна програма «Вчитель» (2002 р.);

– доповіді керівників державних освітніх установ, громадських організацій про стан, тенденції і перспективи розвитку освіти в США: «Національний центр освітньої статистики» (National Center for Education Statistics), «Асоціація Джона Холта» (Holt Associates), «Асоціація на підтримку домашнього навчання» (Home Education Association), «Вашингтонська організація домашнього навчання» (Washington Homeschool Organization), «Асоціація захисту і легалізації домашньої освіти» (Home School Legal Defense Association), «Національний дослідницький інститут домашньої освіти» (National Home Education Research Institute);

– книги та статті Дж. Холта: «Як діти зазнають провалу в школі» (How Children fail), «Як діти вчаться» (How Children Learn), «Школа, яка не розвиває» (The Underachieving School), «Що я робитиму в понеділок?» (What Do I Do Monday?), «Свобода і все, що проти неї» (Freedom and Beyond), «Втеча від дитинства» (Escape From Childhood), «Замість школи» (Instead of Education), «Ніколи не пізно» (Never Too Late), «Навчи себе» (Teach Your Own), «Неперервне навчання» (Learning All The Time), «Домашнє навчання дозволяє дитині розвиватися» (Homeschooling lets a child's mind grow), «Уявімо майбутнє» (Imagining the future), «Школи й «домашні» учні» (Schools and home schoolers), «Серйозне учителювання» (Serious teaching), «Чому вчителі зазнають провалу, навчаючи учнів» (Why teachers fail) та ін.;

– матеріали з журналу «Особистісний ріст без шкільної освіти» (Growing without schooling), а також матеріали з тематичного інтернет-журналу «Домашня освіта» (Home education Magazine);

– монографії та статті зарубіжних і вітчизняних вчених з проблеми дослідження: В. Богданов, Н. Вареник, Н. Геда, А. Гупта (A. Gupta), Л. Дянкова, К. Муртон (C. Murton), С. Роджерс (C. Rodgers), Т. Спіглер (T. Spiegler), М. Л. Стівенс (M. L. Stevens), П. Фаренга (P. Farenga), С. Шеффер (S. Sheffer), О. Коротков, Н. Крилова, О. Ошерова, І. Періс, О. Пісарік, М. Попова, А. Рогозянський, К. Хломова, С. Шумаєва, М. Янковчук та ін.;

– електронні листи Президента Асоціації Джона Холта Патріка Фаренги та членів Асоціації.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогічній науці розкрито генезу ідей Дж. Холта про педагогічну майстерність учителя, джерела, шляхи її розвитку і визначено

можливості застосування прогресивних ідей американського педагога-реформатора в українському освітньому просторі; здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення видатного американського педагога й освітнього діяча Дж. Холта, охарактеризовано його просвітницько-педагогічну діяльність і визначено сім періодів його життєдіяльності: перший – 1923-1929 рр. – дошкільного дитинства, другий – 1929-1943 рр. – навчання у школі й університеті, третій – 1943-1952 рр. – служби у збройних силах США і роботи на світовий уряд федералістів, четвертий – 1953-1964 рр. – професійно-педагогічного становлення, який відбувався під час роботи в школах, п'ятий – 1964-1977 рр. – праці освітнім критиком і активним учасником шкільного реформування, заснування Асоціації Джона Холта, шостий – 1977-1982 рр. – заснування журналу «Особистісний ріст без шкільної освіти» і обґрунтування засад без шкільної педагогіки, сьомий – 1982-1985 рр. – переосмислення і саморефлексії; з'ясовано джерела розвитку педагогічної майстерності вчителя за Дж. Холтом (знання закономірностей природовідповідного пізнання людиною світу і вміння спостерігати й концентрувати увагу на діяльності учнів, коригувати педагогічні дії відповідно до отриманих результатів спостереження); визначено шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя на основі ідей Дж. Холта (в основі педагогічної діяльності лежить любов до дитини, віра в її пізнавальні можливості й здатності; організація і перебіг навчального процесу ґрунтуються на закономірностях людського пізнання світу, тому навчальний процес повинен бути природовідповідним, дослідницьким, творчим; у своїй діяльності педагогу належить керуватися науково-дослідницьким підходом і створювати навчальні ситуації, що відповідають індивідуальним особливостям учнів); доведено поширення концепцій Дж. Холта у світовому педагогічному просторі (Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Німеччина, Польща, Росія, Угорщина, Фінляндія, Франція); окреслено можливість застосування ідей американського педагога-реформатора у вітчизняній педагогічній реальності у таких сферах: концептуально-творча, діагностико-реабілітаційна, професійно-педагогічна; *у науковий обіг введено*: нові персоналії та праці американських педагогів про педагогічну майстерність учителя загальноосвітньої школи і домашнього педагога; *уточнено* зміст понять: «альтернативна форма навчання», «домашня освіта», «природовідповідний навчально-виховний процес»; *набула подальшого розвитку* теорія педагогічної майстерності у контексті визначення проявів недостатньої педагогічної майстерності вчителя.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал та теоретичні висновки дисертаційної роботи, що стосуються професійно-педагогічного становлення Дж. Холта, генези його ідей про педагогічну майстерність учителя, джерела і шляхи її розвитку, просвітницько-педагогічної діяльності Дж. Холта у контексті розвитку системи середньої освіти у США, можливості застосування прогресивних поглядів Дж. Холта в українському освітньому просторі були використані в ході викладання дисциплін педагогічного циклу: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна творчість» «Порівняльна педагогіка», «Компаративний аналіз освітніх систем», «Педагогічна прогностика». Прогностичний потенціал проведеного

дослідження зумовлений можливістю використання його матеріалів і висновків для здійснення подальших наукових пошуків з історії зарубіжної педагогіки, розробки ефективних шляхів розвитку педагогічної майстерності вчителя, встановлення причин і запобігання невдач учнів у навчанні, створення сприятливих умов для здобуття якісної освіти. Матеріали дослідження стали основою навчально-методичного посібника «Американський педагог-реформатор Джон Холт (1923-1985 рр.): генеза ідей про майстерність учителя», який доцільно застосовувати в ході аудиторної та самостійної роботи студентів вищих педагогічних закладів.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 016/424 від 01.12.2011); Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (довідка про впровадження № 20 від 05.01.2012); Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 06/64 від 13.01.2012); Житомирському державному університеті імені Івана Франка (довідка про впровадження № 492-а від 17.01.2012).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Рівне, 2010), «Актуальні тенденції освіти дорослих у сучасному вимірі» (Полтава, 2010), «Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози» (Умань, 2011), «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень» (Київ, 2011); *всеукраїнських* – «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти» (Київ, 2010), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2011), «Підготовка вчителя в Європі в умовах євроінтеграційних процесів» (Миколаїв, 2011); на звітній науково-практичній конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН «Психологічні чинники педагогічної дії в системі учитель-учень» (Київ, 2011); на науково-практичному *семінарі* «Педагогічна компаративістика» (Київ, 2011). Основні положення, результати й висновки дисертаційного дослідження обговорювалися та здобули позитивну оцінку на засіданнях відділу порівняльної професійної підготовки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 11 одноосібних працях: 1 навчально-методичний посібник, 6 статей у наукових фахових виданнях, 4 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (308 найменувань, з них 183 – іноземними мовами) і додатків (10 додатків на 17 сторінках). Загальний обсяг роботи – 228 сторінок (основний текст становить 180 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі, теоретико-методологічну

основу; охарактеризовано методи дослідження, його джерельну базу; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено інформацію про апробацію, впровадження результатів дослідження, публікації за темою дисертації, визначено її структуру та обсяг.

У першому розділі – «**Гене́за педагогічних ідей Джона Холта**» – здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Дж. Холта, в ході якого було сформовано джерельну базу, визначено хронологію основних подій і схарактеризовано просвітницько-педагогічну діяльність Дж. Холта в контексті розвитку системи середньої освіти у США.

На основі біографічного методу здійснено дослідження професійно-педагогічного становлення Дж. Холта. Біографічне дослідження поділено на десять основних етапів. На *першому етапі* сформовано джерельну базу дослідження, яка включала доробок Дж. Холта (праці, статті, листування), матеріали з журналу «Особистісний ріст без шкільної освіти» та інтернет-сторінки Асоціації Джона Холта; різноманітні публікації з інтернет-джерел, в яких згадувалося ім'я Дж. Холта, його твори. На *другому етапі* біографічного дослідження на основі історико-педагогічного аналізу визначено хронологію основних подій життя Дж. Холта і встановлено сім періодів його професійної діяльності. В основу періодизації покладено вікові особливості й специфіку трудової діяльності Дж. Холта. На *третьому етапі* біографічного дослідження на основі причинно-наслідкового аналізу з'ясовано умови розвитку майбутнього педагога у період дитинства (1923-1929 рр.); вплив родини на розвиток його особистості; досліджено обставини, які сприяли розвитку здібностей і обдарувань, що в подальшому вплинули на професійно-педагогічне становлення Дж. Холта. На основі вивчення біографії встановлено, що Дж. Холт народився у заможній американській сім'ї Генрі й Елізабет Холт 14 квітня 1923 року у м. Нью-Йорк. Джон був єдиним сином і мав двох сестер, які народилися пізніше. Виховання Дж. Холта у достатньо вільній, без застосування авторитаризму атмосфері ще у дошкільному віці зумовило розвиток надзвичайно важливої здатності хлопчика до самонавчання, яка в подальшому стала сприятливою передумовою для самостійного здобуття Дж. Холтом педагогічної освіти. На *четвертому етапі* біографічного дослідження в результаті порівняння та узагальнення отриманої інформації виявлено успіхи Дж. Холта під час його навчання у школі й університеті (1929-1943 рр.); визначено здібності й обдарування, якими володів Дж. Холт у цей життєвий період. Встановлено, що матеріальне і соціальне становище родини Холтів сприяло гармонійному розвитку Джона та отриманню ним якісної освіти. Дж. Холт був учнем елітних приватних закладів. Педагогічні здібності Дж. Холта проявилися ще з дитинства (умів вчитися й умів доступно роз'яснити навчальний матеріал іншим). Професійну освіту Дж. Холт здобував на фізико-математичному факультеті в одному з найпрестижніших американських університетів – Єльському університеті. Проте зміст навчання, будучи занадто академічним, не задовольняв Дж. Холта, оскільки, за його словами, був далекий від практичних потреб. Дослідження автобіографії педагога дало можливість з'ясувати, що дефіцит спілкування з батьками, однолітками ще з перших років свого шкільного життя він компенсував захопленням музикою. Отже, біографічне дослідження дозволило встановити, що Дж. Холт, маючи високу

академічну освіту, проявив здібності до навчання, здатність самому постійно вчитися і застосовувати музичне мистецтво для гармонізації власного стану.

На *п'ятому етапі* біографічного дослідження шляхом застосування методу причинно-наслідкового аналізу встановлено, що саме у період служби Дж. Холта в збройних силах і в урядових структурах США (1943-1952 рр.) відбувся злам у його поглядах. З'ясовано причини, які спонукали Дж. Холта відмовитися від державної служби. У дослідженні встановлено, що причиною, яка змусила Дж. Холта задуматися над зміною професії, була внутрішня невдоволеність, відчуття, що він займається справою, яка не відповідає його покликанню, не приносить задоволення. У період розмірковувань про власне життя, правильність зробленого професійного вибору Дж. Холт вирішує стати педагогом. Єдину перешкоду він вбачає у відсутності педагогічної освіти. Не бажаючи навчатися в умовах формальної освіти – у коледжі, Дж. Холт вирішує піти працювати у початкову школу. Завершуючи службові обов'язки в уряді, Дж. Холт мав сформований намір стати учителем початкової школи.

На основі застосування історико-педагогічного і ретроспективного методів наукового пошуку, *шостий етап* біографічного дослідження спрямовано на вивчення процесу становлення Дж. Холта як педагога (1953-1964 рр.). У результаті ретельного вивчення та аналізу наявних першоджерел вдалося прослідкувати становлення Дж. Холта як педагога і виявити початок формування його педагогічної майстерності. Важливим є те, що під час своєї педагогічної діяльності в якості вчителя приватних шкіл Дж. Холт виявив схильність до дослідницько-наукової роботи. Педагог поставив перед собою мету – вивчити причини навчальних невдач учнів і знайти засоби запобігання їм, у зв'язку з чим вів детальний щоденник власних педагогічних спостережень.

Застосування системно-функціонального аналізу на *сьомому етапі* біографічного дослідження забезпечило з'ясування сутності діяльності Дж. Холта як освітнього критика і реформатора (1964-1977 рр.). Перша книжка «Як діти зазнають провалу в школі», за словами Дж. Холта, за дуже короткий період часу перетворила його з учителя, який намагався змінити шкільне життя на краще, в освітнього критика і педагогічного лідера для багатьох американських учителів і батьків учнів, які поділяли його точку зору. Наступною, таким самим мільйонним тиражем, у 1967 році вийшла книга Дж. Холта «Як діти вчаться», що стала підсумком наукових досліджень Дж. Холта про природу і рушійні сили пізнавального процесу у найбільш інтенсивний період розвитку людини – дитинстві. Розробивши власну модель шкільної освіти, яка ґрунтувалася на природовідповідних процесах розвитку, Дж. Холт поринув в активну реформаторську діяльність. Не отримавши очікуваних результатів від шкільних реформ, Дж. Холт знаходить єдиний простір для застосування результатів своїх досліджень – домашню освіту, яка з 60-х років ХХ століття зазнає все більшого поширення в США.

На *восьмому етапі* біографічного дослідження, застосовуючи методи історико-педагогічного та термінологічного аналізу, з'ясовано роль Дж. Холта в розвитку альтернативної форми освіти – домашнього навчання (1977-1982 рр.). Обґрунтувавши теоретичні основи домашнього навчання і педагогічної майстерності домашнього вихователя, Дж. Холт стає загально визнаним теоретиком

домашньої освіти і для поширення своїх ідей започатковує журнал «Особистісний ріст без шкільної освіти» (видавався з 1977 до 2001 року), а пізніше «Асоціацію Джона Холта», що функціонує з 1971 року до теперішнього часу. Результати дослідження показують, що у період з 1964 до 1981 року Дж. Холтом було написано і опубліковано десять книг. Зміст інших публікацій Дж. Холта свідчить про те, що упродовж усього життя він не втрачав надії, що його ідеї будуть впроваджені в широку практику американських шкіл. Головною причиною того, що навчання і після його реформаторських зусиль мало змінилося на краще, Дж. Холт вважав небажання і нерозуміння більшістю політиків та освітніх менеджерів важливості освітніх змін.

Застосовуючи причинно-наслідковий і ретроспективний методи на *дев'ятому етапі* біографічного дослідження, проаналізовано період саморефлексії й переосмислення життєвих цінностей Дж. Холта (1982-1985 рр.). Наприкінці свого життєвого шляху Дж. Холт визначив суперечності, що заважали його духовному розвитку: перша суперечність – між напруженою професійною діяльністю і бажанням серйозно займатися музикою; друга – між плідним спілкуванням з педагогами й відсутністю віри в те, що школи можна зробити кращими; третя – між часом витраченим на роботу, включаючи вихідні й святкові дні, і необхідністю мати час для відпочинку і саморефлексії. Дж. Холт помер 14 вересня 1985 року у Бостоні, а його творча спадщина почала активно поширюватися в американському і світовому педагогічному просторі.

На *десятому етапі* біографічного дослідження на основі синтезу отриманих даних уточнено періодизацію життєдіяльності Дж. Холта і встановлено, що Дж. Холт розвивав свій педагогічний талант самостійно, набуваючи педагогічний досвід за допомогою самоосвіти і саморозвитку, а його професійно-педагогічний шлях може слугувати прикладом удосконалення педагогічної майстерності під час освітньо-педагогічної діяльності, яка ґрунтується на високих почуттях гуманізму, толерантності й акцептації учнів.

Теоретичне узагальнення історичних подій, явищ сприяло просвітницько-педагогічній діяльності Дж. Холта у контексті реформування системи середньої освіти у США в період з 60-х до 90-х рр. ХХ ст. Коли американське суспільство стало перед дилемою супутникового ажіотажу (кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст.), то значення книги Дж. Холта «Як діти зазнають провалу в школі», в якій розкривалися причини шкільних невдач учнів і водночас було визначено шляхи їх подолання, важко переоцінити. Можна без перебільшення сказати, що ця робота Дж. Холта була надзвичайно актуальною. Тому, не випадково Дж. Холт брав активну участь у процесі реформування освіти, який спочатку дав позитивні результати, а пізніше був припинений у зв'язку з небажанням уряду вкладати гроші в освітні реформи. Дж. Холт був переконаний у необхідності демократизації та індивідуалізації навчання, тому він підтримував поширення і легалізацію домашньої освіти у США. Саме так Дж. Холт вплинув на розвиток процесів демократизації американської системи освіти, яка з середини 80-х рр. ХХ ст. розширила права американських громадян щодо вибору форми навчання. У цей період громадянам США були запропоновані такі форми навчання: у державних, приватних незалежних, приватних конфесійних навчальних закладах або домашня освіта.

Використання типологічного методу до вивчення праць Дж. Холта дозволило встановити, що його ідеї є оригінальними, оскільки він їх викристалізував на основі емпіричних даних, власного професійного і життєвого досвіду. Праці Дж. Холта є автентичними і оригінальними. У зрілому віці Дж. Холт відкрив для себе типологічну спорідненість його концепцій з поглядами Дж. Дьюї, А. Нейла, М. Монтессорі.

У другому розділі – **«Джерела і шляхи розвитку педагогічної майстерності вчителя»** – розглянуто сутність педагогічної майстерності вчителя в дискурсі навчальних невдач учнів, охарактеризовано прояви неправильної поведінки педагога і окреслено шляхи вдосконалення його педагогічної майстерності на основі застосування закономірностей природовідповідного пізнання світу – надійного засобу забезпечення успішного навчання учнів.

Застосовуючи метод наративного дослідження, з'ясовано, що важливе джерело розвитку педагогічної майстерності вчителя Дж. Холт вбачав у здатності педагога визначити, яким чином учні сприймають школу: чи це «місце, куди вчителі змушують їх ходити, займатися різними речами, і де вчителі намагаються зробити життя дітей повним неприємностей, якщо вони не вчать або вчать погано», чи «місце, де діти вчать те, що хочуть знати, а не те, що їм нав'язують дорослі. Адже учень, який вчить те, що йому хочеться знати, запам'ятовує цей матеріал надовго і в майбутньому застосовує його, ...така школа – це найкраще місце для вільного навчання дітей». Дж. Холт визначив, що негативне ставлення учнів до школи пов'язане з трьома основними факторами: а) учні бояться; б) учням нецікаво; в) учні дезорієнтовані. Аналізуючи причини навчальних невдач, Дж. Холт шляхом педагогічного спостереження й експериментування встановив безпосередню залежність неуспішності учня від неправильної поведінки вчителя, низького рівня педагогічної майстерності.

На основі аналізу й синтезу отриманих результатів встановлено, що до проявів неправильної поведінки вчителя Дж. Холт відносить такі педагогічні дії: акцентування уваги вчителя на правильній відповіді, а не на процесі мислення, розв'язуванні проблем; відсутність спостереження за діяльністю учнів на уроках і в позаурочний час; негативне оцінювання вчителем пізнавальних здібностей учнів; нагнітання атмосфери страху, приниження і недовіри; перетворення процесу навчання в догматичне, рецептурне, нівелююче, нудне дійство; постійне проведення тестування, контрольних зрізів, оцінювання; відсутність можливостей для експериментування учнів у класі, самостійного розв'язування поставлених завдань; нерозуміння природних особливостей учнів (вроджена здатність до пізнання, концентрація уваги на пригодах, подорожах тощо); ведення нескінченної психологічної війни з учнями, щоб відчути себе самодостатнім і успішним.

Біографічний аналіз показав, що Дж. Холт з'ясував результати неправильної поведінки вчителів: домінування у класі «продуцентів» (учнів, які не вникають в сутність матеріалу, а просто намагаються знайти, відгадати, визначити правильну відповідь, не заглиблюючись в сутність матеріалу, який вивчається), тоді як «мислителів» (учнів, які докладають зусилля, щоб подумати над значенням, доцільністю того, над чим вони працюють) набагато менше. Дж. Холт називає «мислителів» успішними учнями, тобто такими, які не дивлячись ні на які

перешкоди, добре вчать не лише з точки зору отриманих оцінок, а й в контексті самого процесу навчання, тобто є активними дослідниками, експериментаторами, творцями нестандартних ідей тощо. Дж. Холт називає «продуцентів» слабкими в тому сенсі, що пізнавальні здібності таких дітей не витримують авторитарного тиску, і ці учні втрачають інтерес до навчання. Такі «слабкі» учні, для того щоб уможливити більш-менш спокійне життя в школі, вдаються, за Дж. Холтом, до стратегій догоджання вчителям. Дж. Холт ідентифікував і детально описав стратегії, якими користуються учні у процесі навчання з метою уникнути виконання вимог учителів: «продукування відповіді», «відгадує і дивись», «маніпулювання», «мовчання», «замасковане запитання навчання», «слабкість, некомпетентність, безсилля», «бормотання», «дай відповідь навчання і подивися, що трапиться», «змусь вчителя відповісти на свої власні запитання».

Отже, Дж. Холт довів, що здатність до спостереження, розуміння причин шкільних невдач учнів можуть стати джерелом розвитку педагогічної майстерності вчителя, який дійсно бажає демократизувати і гуманізувати процес навчання, зробити його захоплюючим і цікавим для учнів. Заслугою Дж. Холта є те, що він не лише сформулював прояви неправильної поведінки вчителя, а детально й різноаспектно охарактеризував конкретні педагогічні ситуації, в яких окреслена негативна педагогічна дія.

На основі наукового аналізу встановлено, що оригінальність ідей Дж. Холта полягає в тому, що важливим підґрунтям розвитку педагогічної майстерності є закономірності аутентичного пізнання людиною світу, які притаманні дитині у дошкільному віці. З'ясовано, що, досліджуючи пізнавальні процеси у дітей дошкільного віку, Дж. Холт не тільки визначив умови активізації їх навчальної діяльності, а й зробив значний внесок у розвиток дитячої психології, яка в 60-70-тих рр. ХХ ст. не була предметом активних наукових розвідок. Виявлено, що закономірності пізнавальної діяльності, які встановив Дж. Холт, характеризувалися таким чином: якщо дитина з інтересом і зосереджено досліджує довкілля, то це свідчить про її високу здатність до концентрації уваги, схильність до експериментування, здатність робити абстрактні висновки, у неї високорозвинена уява і фантазія, креативність, уміння імпровізувати і виявляти самостійну активність. Зазначені якості набувають особливого розвитку в умовах ігрової і мистецької діяльності. Особливу увагу Дж. Холт приділяє грі як природовідповідній діяльності дітей, що може мати місце в різноманітних обставинах. Саме в іграх діти пізнають причинно-наслідкові зв'язки впливу на простір, у якому вони знаходяться. Критикуючи штучно створені педагогами ігри, Дж. Холт переконує, що ігрові задуми, сюжети та ігрові дії потрібно запозичувати, спостерігаючи за аутентичною поведінкою дітей. При цьому необхідно пам'ятати про важливість позитивного почуттєво-емоційного фону, в якому проводиться гра, і усвідомлювати, що насолода від ігрової діяльності – необхідна умова її проведення. Гру і мистецькі види діяльності Дж. Холт відносив до ефективних засобів, застосування яких дозволяє нейтралізувати дитячу жорстокість, що часто проявляється у дітей не як результат спеціально спланованих дій, а в ході пошуків можливих засобів впливу на інших дітей. Корекцію жорстоких дій Дж. Холт вбачав у роз'ясненні негативних наслідків

агресивної поведінки і в ігровому моделюванні неприйнятних і небажаних способів спілкування.

Результати змістового аналізу педагогічної спадщини Дж. Холта дозволяють стверджувати, що, досліджуючи причини дитячого аутизму, педагог пов'язував з ситуаціями, які породжували страх і напругу у дітей. Дж. Холт підкреслював, що негативні емоції, сварки, конфлікти дорослих людей можуть породити втечу дитини у власний маленький світ, в якому вона замикається і не бажає спілкуватися з іншими. На думку Дж. Холта, лише сильне поле любові, терпіння, толерантності й емпатії може відродити у дитини бажання повернутися до життєвих реалій, встановити контакт з дорослими людьми. Таким чином, до головної причини аутизму педагог відносив дитячий страх перед світом дорослих, нездатність впливати на їх дії й рішення.

Системно-функціональний аналіз дозволив з'ясувати, що поряд з іграми, Дж. Холт надавав мистецьким видам діяльності важливі функції як засобам пізнання і самовираження дитини. Він націлював учителів на формування потреби розвивати уяву і фантазію дитини в ході образотворчої діяльності, застосовуючи різноманітні художні засоби, вказував на необхідність розвитку сприймання дітьми широкої палітри мистецтва. Розглядаючи мистецтво як терапевтичний засіб, що уможливило втечу дитини від загрозливої реальності, педагог підкреслював високий пізнавальний потенціал мистецьких видів діяльності й рекомендував їх застосовувати для формування у дітей дидактичних умінь і навичок (мовлення, читання, письма, лічби, аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, креативності).

Доведено актуальність поглядів Дж. Холта щодо впливу тестів на якість навчання. Педагог застерігав від надмірного захоплення тестуванням рівня засвоєння знань учнями, оскільки висновки про інтелектуальний розвиток школяра не повинні ґрунтуватися лише на результатах тестів. Перевірка знань учнів частим тестуванням створює ситуації напруженості й страху, завдає шкоди дитячій самоповазі й самооцінці.

Таким чином, актуалізовано пропозиції Дж. Холта щодо підвищення рівня педагогічної майстерності вчителя, ефективності навчання, які полягали в забезпеченні дослідницького підходу до вивчення різних дисциплін (діти повинні мати вибір у дослідженні світу в цей чи інший спосіб) і надання дітям свободи фантазування для глибшого пізнання світу й навчання змінювати його на краще. Фундаментальним принципом справжнього навчання, справедливо вважав Дж. Холт, є любов і повага до дитини. Педагог наголошував, що школи можуть не тільки надавати учням певний рівень знань, але й формувати у них відповідні компетентності, розвивати допитливість, сміливість, упевненість, незалежність, винахідливість, терпіння, виховувати активних дослідників довкілля.

У третьому розділі – **«Прогностична оцінка можливостей використання педагогічної спадщини Джона Холта»** – проаналізовано поширення ідей американського педагога-реформатора у світовому педагогічному просторі й окреслено можливості використання ідей Дж. Холта у вітчизняній педагогічній реальності за трьома основними напрямками: системно-розвивальним, теоретико-розвивальним і практико-розвивальним.

Метод наукової екстраполяції дозволив з'ясувати, що поширенню ідей Дж. Холта у міжнародному освітньому просторі сприяє ряд факторів:

- поширення ідей гуманістичної психології та педагогіки;
- діяльність американських громадських освітніх організацій: «Національного центру освітньої статистики», «Асоціації Джона Холта», «Вашингтонської організації домашнього навчання», «Асоціації захисту і легалізації домашньої освіти»; «Асоціації на підтримку домашнього навчання», «Національного дослідницького інституту домашньої освіти»;
- випуск упродовж 24 років журналу «Особистісний ріст без шкільної освіти»;
- переклад і видання праць Дж. Холта шістнадцятьма мовами;
- розвиток домашньої освіти як альтернативної форми навчання;
- поширення інформації про Дж. Холта і його спадщину за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій на блогах, форумах, порталах, сайтах, присвячених проблемам реалізації альтернативної освіти.

Найбільшого поширення ідеї Дж. Холта набули в англomовних країнах: США, Великобританія, Австралія. Водночас інформація про американського педагога поширюється і в педагогічному просторі інших країн, зокрема: Іспанії, Франції, Австрії, Фінляндії, Італії, Аргентині, Бельгії, Болгарії, Угорщині, Греції, Данії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні.

Заслуговує на окрему увагу поширення поглядів Дж. Холта в російському освітньому просторі. Так, ідеї Дж. Холта популяризуються в Міжнародному науковому педагогічному інтернет-журналі «*Освіта: дослідження у світі*» під патронатом Російської академії освіти і Державної наукової педагогічної бібліотеки імені К. Д. Ушинського та на 48 сайтах (науково-педагогічних, громадських, конфесійних).

Проведений аналіз поширення ідей Дж. Холта у міжнародному освітньому просторі й дослідження освітніх процесів в Україні, дозволили виокремити передумови поширення ідей Дж. Холта у вітчизняній педагогічній реальності, а саме:

- актуалізація процесів підвищення якості як загальної середньої, так і вищої освіти;
- потреби подальшого розвитку теорії й практики педагогічної майстерності викладача середньої і вищої школи;
- зростання вимог української громадськості до створення сприятливих умов для якісного навчання кожного учня незалежно від характеру, здібностей, зовнішньої привабливості, фізичного здоров'я, матеріального статку і соціального статусу його батьків;
- ведення дебатів на сторінках періодики, інтернет-сторінках стосовно інституалізації домашнього навчання у вітчизняній педагогічній реальності.

Визначено основні напрями поширення ідей Дж. Холта в Україні:

- системо-розвивальний (легалізація домашньої освіти, розширення можливостей вибору громадянами України форми навчання);
- теоретико-розвивальний (удосконалення педагогічної майстерності та характеристика проявів низької педагогічної майстерності вчителів, визначення джерел та шляхів її удосконалення) і практико-розвивальний (створення

сприятливих умов для здобуття якісної педагогічної освіти шляхом збагачення змісту педагогічних дисциплін ідеями Дж. Холта).

Таким чином, цінність педагогічної спадщини Дж. Холта полягає в обґрунтуванні педагогічних умов творення природовідповідного і креативного свободотворчого педагогічного процесу. Очевидним є прогностичний характер його педагогічних ідей, які знаходять все ширше впровадження у сучасній педагогічній реальності.

Розкриття генези ідей Дж. Холта про педагогічну майстерність вчителя, джерел, шляхів її розвитку і визначення можливостей застосування прогресивних ідей американського педагога-реформатора в українському освітньому просторі дозволило дійти таких **висновків**:

1. Біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення Дж. Холта здійснювалося упродовж десяти етапів і дозволило встановити сім періодів його життєдіяльності на основі аналізу вікових особливостей і провідного виду освітньо-професійної діяльності: перший – 1923-1929 рр. – дошкільного дитинства; другий – 1929-1943 рр. – навчання у школі й університеті; третій – 1943-1952 рр. – служби у збройних силах США і роботи на світовий уряд федералістів; четвертий – 1953-1964 рр. – професійно-педагогічного становлення – період роботи в школах; п'ятий – 1964-1977 рр. – роботи освітнім критиком і активна участь у шкільному реформуванні, заснування Асоціації Джона Холта; шостий – 1977-1982 рр. – започаткування журналу «Особистісний ріст без шкільної освіти» і обґрунтування засад безшкільної педагогіки; сьомий – 1982-1985 рр. – період переосмислення і саморефлексії. Біографічне дослідження показало, що ще в дитинстві, а пізніше в період навчання в школі й університеті, Дж. Холт виявляв здібності, які зумовили успішність його педагогічної діяльності, а саме: здатність учитися й учити інших. Відсутність у Дж. Холта формальної педагогічної освіти загострила неупереджений науковий погляд на педагогічну практику, а результати наукового дослідження встановили, що причина шкільних невдач учнів криється у низькій педагогічній майстерності вчителів, їх спрямованості, перш за все, на формальний результат навчання. Розвитку й реалізації педагогічного таланту Дж. Холта сприяв його унікальний досвід музичної самоосвіти. Свій науково-педагогічний досвід Дж. Холт висвітлював на сторінках книжок, наукової і популярної педагогічної періодики, і спочатку був переконаний, що його дослідження допоможуть покращити якість шкільної освіти. Дійшовши висновку, що уряд насправді не сприяє реформуванню шкільної освітньої системи, Дж. Холт присвятив останні дев'ять років свого життя обґрунтуванню доцільності альтернативної форми – домашнього навчання. Підкреслимо, що хоча Дж. Холт реалізувався у педагогічній діяльності, проте він вважав свою педагогічну місію незавершеною, оскільки прагнув перетворити школи в активно-креативні пізнавальні середовища. Отже, Дж. Холт був високо обдарованою особистістю щонайменше у трьох сферах (освітній, креативній і художній), які стали підґрунтям для розвитку й реалізації педагогічного таланту високого потенціалу.

2. Охарактеризовано просвітницько-педагогічну діяльність Дж. Холта, яка здійснювалася з 1964 до 1985 року і забезпечила поширення в американському освітньому просторі авторських ідей про те, що саме освітні менеджери та вчителі

несуть відповідальність за якість навчального процесу, а проблеми, які виникають в учнів під час навчання, можуть бути розв'язані за умови розвитку педагогічної майстерності їх наставників. Просвітницько-педагогічну діяльність Дж. Холт здійснював за такими напрямками: демократизація (сприяв розвитку демократичності американської освітньої системи шляхом легалізації домашньої освіти як рівноправної поряд з традиційними формами навчання: державні, приватні, конфесійні навчальні заклади); реформування (брав участь у реформуванні освітньої системи з метою підвищення якості її діяльності); розвиток педагогічної майстерності учителя (встановив, що досягти вершин педагогічної майстерності може вчитель, який реалізує науково-дослідницький підхід до власної діяльності й трактує причини навчальних невдач учнів як прояв недосконалості організованого вчителем навчального процесу); урізноманітнення альтернативних підходів до навчання (теоретично й методично обґрунтував домашню освіту як ефективну форму навчання дітей); збагачення теорії й практики самоосвітніх процесів (здійснив автобіографічне дослідження розвитку власної особистості, шляхів музичної самоосвіти); поглиблення наукових знань у галузі дошкільної педагогіки і психології; поширення американського досвіду; розвитку педагогічної майстерності у міжнародному освітньому просторі.

3. З'ясовано, що важливим джерелом розвитку педагогічної майстерності, за Дж. Холтом, є знання вчителем закономірностей природовідповідного пізнання людиною світу і вміння спостерігати й концентрувати увагу на діяльності учнів та коригувати педагогічні дії відповідно до отриманих результатів спостереження. Дж. Холт визначив закономірності природовідповідного навчання у процесі дослідження пізнавальної активності дітей дошкільного віку, оскільки саме в цей період пізнавальна дія людини найбільш аутентична і є проявом внутрішньої потреби вивчати і досліджувати довкілля. Провідними закономірностями природовідповідного навчання є такі положення: найбільш фундаментальною властивістю особистості є пізнання, здатність до якого мають усі люди; дітям подобається пізнавати світ, який їх цікавить; в основі справжнього пізнання лежить любов і почуття естетичної насолоди; процес пізнання має індивідуалізований характер і за своєю сутністю є креативний; пізнавальний процес пов'язаний з емоційно-почуттєвим розвитком особистості, зокрема, формування математичних, природничих, лінгвістичних понять та уявлень пов'язане з почуттями, які або сприяють глибокому засвоєнню інформації, або, навпаки, блокують цей процес; пізнавальний процес характеризується такими основними функціями: людинотворча (поступовий розвиток дитини у багатогранну особистість); терапевтична (виявлення почуттів і емоцій); контрольно-регулювальна (вибір способів і прийомів пізнання). Ігрові й мистецькі види діяльності є основними засобами пізнання дитиною самої себе й навколишнього світу.

4. Визначено, що Дж. Холт установив шляхи вдосконалення педагогічної майстерності на основі аналізу причин навчальних невдач учнів і вивчення закономірностей людського пізнання. Педагог з'ясував, що головною причиною навчальних невдач учнів є догматично-дидактичні, рецептурно-моралізаторські дії вчителя, нездатність застосовувати науковий підхід до навчальної діяльності. Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя Дж. Холт вбачав у

реалізації таких положень: в основі педагогічної діяльності лежить любов до дитини, віра в її пізнавальні можливості й здатності; організація і перебіг навчального процесу повинні ґрунтуватися на закономірностях людського пізнання світу, щоб навчальний процес був природовідповідним, дослідницьким, творчим; у своїй діяльності педагог має керуватися науково-дослідницьким підходом і створювати навчальні ситуації, що відповідають індивідуальним особливостям учнів; домінантами у педагогічній діяльності є процесуальні характеристики навчання, а його результати й перевірка не повинні бути самоціллю. Педагогу належить концентрувати увагу на таких характеристиках педагогічного процесу: дослідницький, творчий характер навчання; поєднання раціонально-прагматичного й мистецько-інтуїтивного підходів до вивчення навчального матеріалу; забезпечення позитивної психоемоційної атмосфери, самостійної активності учнів, розвитку їх пізнавальних інтересів; створення навчального середовища, в якому для кожного учня наявні умови для самопізнання і самореалізації власного пізнавального потенціалу.

5. На підставі проведеного компаративно-педагогічного дослідження окреслено сфери можливого застосування педагогічних ідей Дж. Холта в українському освітньому просторі, а саме: концептуально-творча (розробка концепції вдосконалення педагогічної майстерності вчителя – дослідника власної професійної діяльності, який вміє працювати над процесами розвитку людини, соціуму, школи, освіти, власної особистості; дослідження процесів самоосвіти і професійно-педагогічного саморозвитку; визначення умов створення ефективного навчального середовища); діагностико-реабілітаційна (з'ясування навчальних невдач учнів і розробка підходів до їх подолання; створення програм діагностики індивідуальних проявів пізнавальних процесів в учнів; розробка рекомендацій щодо нейтралізації негативних впливів надмірного застосування тестування у навчальному процесі; надання педагогічної підтримки батькам, вчителям учнів, які навчаються вдома); професійно-педагогічна (збагачення змісту педагогічних дисциплін ідеями Дж. Холта про розвиток педагогічної майстерності, розробка спецкурсів з педагогічної самоосвіти і саморозвитку на основі досвіду американського педагога-реформатора).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого дослідження потребує розвиток ідей американських учених, доробок яких перекликається з працями Дж. Холта. Предметом наукових досліджень може стати музичний розвиток особистості в умовах неформальної та інформальної освіти.

Основні наукові результати дисертації висвітлено в таких працях автора:

1. Мунька (Рубан) Л. М. Професійно-педагогічне становлення Джона Холта – засновника альтернативного освітнього підходу / Лариса Миколаївна Мунька // Вища освіта України. – Рівне, 2010. – Т. 1 : Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології. – С. 357–361.

2. Рубан Л. М. Комунікативна дидактика дорослих у педагогічній спадщині Джона Холта (1923-1985 рр.) / Лариса Миколаївна Рубан // Імідж сучас. педагога. – 2011. – №1 (110). – С. 66–68.
3. Рубан Л. М. Розвиток дитячої фантазії в дискурсі поглядів американського педагога-реформатора Джона Холта (1923-1985 рр.) / Лариса Миколаївна Рубан // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 275-279.
4. Рубан Л. М. Популярність ідей американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) у європейському педагогічному дискурсі / Лариса Миколаївна Рубан // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Серія «Пед. науки» / за ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Миколаїв, 2011. – Вип. 1.32. – С. 71-74.
5. Рубан Л. М. Біографічне дослідження професійного становлення і розвитку американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) / Лариса Миколаївна Рубан // Освіта дорослих : теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. [редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.] ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2011. – Вип. 3. – С. 124-132.
6. Рубан Л. М. Педагогічна майстерність учителя в дискурсі поглядів американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) / Лариса Миколаївна Рубан // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань, 2011. – Вип. 4. – С. 269-275.
7. Рубан Л. М. Ретроспектива поглядів американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) на причини дитячих невдач у навчанні / Лариса Миколаївна Рубан // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 15 груд. 2010 р. / МОН України, НАПН України, ГУОН КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка та ін. ; за заг. ред. Огнев'юка В. О. – К., 2010. – С. 152-155.
8. Рубан Л. М. Роль американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) в освітній реформі США / Лариса Миколаївна Рубан // Педагогічна компаративістика – 2011: компаративіські підходи підтримки та розвитку обдарованості : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 6 черв. 2011 р.) / за ред. О. І. Локшиної, Н. І. Поліхун. – К., 2011. – Ч. I. – С. 76-83.
9. Рубан Л. М. Вплив діяльності американського педагога Джона Холта (1923-1985 рр.) на реформування освітніх систем / Лариса Миколаївна Рубан // Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі : тенденції і прогнози : матеріали Міжнар. наук. конф., 26-27 трав. 2011 р. – Умань, 2011. – Ч. I. – С. 109-111.
10. Рубан Л. М. Вплив діяльності Джона Холта (1923-1985 рр.) на реформування освіти у США / Лариса Миколаївна Рубан // Збірник тез: XIII Міжнар. наук. конф. молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці : результати та перспективи досліджень», 13-15 квіт. 2011 р. – К., 2011. – С. 64-65.
11. Рубан Л. М. Американський педагог-реформатор Джон Холт (1923-1985 рр.): генеза ідей про майстерність учителя : навч.-метод. посіб. / Лариса Рубан. – К.: Логос, 2011. – 80 с.

Рубан Л. М. Майстерність учителя у спадщині американського педагога-реформатора Джона Холта (1923-1985 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. – Суми, 2012.

Дисертаційну роботу присвячено вивченню та ґрунтовному аналізу педагогічної спадщини видатного американського педагога-реформатора Дж. Холта (1923-1985 рр.). Здійснено біографічне дослідження професійно-педагогічного становлення видатного освітнього діяча; окреслено основні періоди його життєдіяльності; охарактеризовано педагогічну спадщину, визначено генезу ідей про джерела і шляхи розвитку педагогічної майстерності вчителя; встановлено поширення поглядів Дж. Холта у світовому педагогічному просторі; окреслено можливість застосування ідей американського педагога у вітчизняній педагогічній реальності.

Встановлено ідеї Дж. Холта щодо удосконалення педагогічної майстерності вчителя: знання учителем закономірностей природовідповідного пізнання людиною світу, вміння спостерігати й концентрувати увагу на діяльності учнів, коригувати педагогічні дії відповідно до отриманих результатів спостереження. Дж. Холт визначив закономірності природовідповідного навчання у процесі дослідження пізнавальної активності дітей раннього і дошкільного віку.

Визначено шляхи удосконалення педагогічної майстерності на основі аналізу причин навчальних невдач учнів і вивчення закономірностей людського пізнання.

Ключові слова: американський педагог-реформатор Джон Холт, біографічне дослідження, педагогічна спадщина, педагогічна майстерність, світовий педагогічний простір, вітчизняна педагогіка.

Рубан Л. Н. Мастерство учителя в наследии американского педагога-реформатора Джона Холта (1923-1985 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственной педагогической университет имени А.С.Макаренка. – Сумы, 2012.

Диссертационная работа посвящена изучению и фундаментальному анализу педагогического наследия американского педагога Джона Холта (1923-1985 гг.). В диссертации осуществлено биографическое исследование профессионально-педагогического становления выдающегося американского педагога Дж. Холта; очерчены основные периоды его жизнедеятельности; охарактеризовано педагогическое наследие, определен генезис идей Дж. Холта об источниках и путях развития педагогического мастерства учителя; установлено распространение взглядов Дж. Холта в мировом педагогическом пространстве; определено возможность применения идей американского педагога в отечественной педагогической реальности.

Установлено идеи Дж. Холта относительно усовершенствования педагогического мастерства учителя: знание учителем закономірностей природосоответствующего познания человеком мира, умение наблюдать и концентрировать внимание на деятельности учеников, корректировать педагогические действия согласно полученных результатов наблюдения. Дж. Холт

определил закономерности природосоответствующего обучения в процессе исследования познавательной активности детей дошкольного возраста.

Определено пути улучшения педагогического мастерства на основе анализа причин учебных неудач учеников и изучения закономерностей человеческого познания.

Ключевые слова: американский педагог-реформатор Джон Холт, биографическое исследование, педагогическое наследие, педагогическое мастерство, мировое педагогическое пространство, отечественная педагогика.

Ruban L. M. Art of teaching in the heritage of the American pedagogue-reformer John Holt (1923-1985). – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Science: Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University. – Sumy, 2012.

The thesis focuses on a comprehensive investigation of the heritage of the American educator John Holt (1923-1985). The study deals with a biographical research of professional and pedagogical formation of this noted American teacher and educational figure; the basic periods of John Holt`s activity have been ascertained; the characteristic of John Holt`s heritage has been given; the genesis of John Holt`s ideas concerning the sources and ways of art of teaching has been discussed; the spread of John Holt`s ideas in the world educational environment has been studied; the possibility of the American pedagogue`s ideas implementation in the national educational environment has been grounded.

John Holt was a teacher and controversial education writer who advocated school reform and ultimately became one of the forces behind the homeschooling movement of the 1970`s and 1980`s. He wrote ten books about education and founded the magazine “Growing without schooling”. John Holt`s books (“How Children fail”, “How Children Learn”, “The Underachieving School”, “What Do I Do Monday?”, “Freedom and Beyond”, “Escape From Childhood”, “Instead of Education”, “Never Too Late”, “Teach Your Own”, “Learning All The Time”) are still popular among parents and people who are seeking a self-directed education. Although John Holt`s work primarily discusses children, the overall message can be applied to learners of all ages.

The biographical research has revealed that it was in his childhood and when going to school and studying at the university later on, when John Holt displayed the aptitude that contributed to his successful educational activity, namely the capability for learning and teaching others. The lack of a formal pedagogical education concentrated John Holt`s open-minded scientific view on a teaching practice training, and the results of the research showed that the reason of students` learning failures was teachers` low educational skills, and, first of all, their aspiration for the effectiveness of education. According to John Holt, what schools care most about is the appearance of knowledge, not true understanding. He believed that students should be taught how to learn and then allowed to explore subjects that fascinate them. John Holt committed his research and educational experience to a great number of books, scientific and educational periodicals. Initially John Holt was sure that his investigation would help in improving the quality of school education. Having understood that the authorities made no effort to reform the school system, John Holt

dedicated last nine years of his life to the grounding of a reasonability of an alternative educational form – homeschooling. John Holt is considered the father of unschooling and the person who coined the term. In his early writings, he seemed to hold out hope that the school system could be fixed, but he later became more convinced that parents were better off taking their children out of school.

John Holt`s active citizenship, conscientious instructing and educational activity provided for the spread of his original ideas that namely educational managers and teachers bear responsibility for the quality of educational process, when the problems the students confront at classes can be resolved subject to the development of teachers` educational skills.

John Holt proved that one of the sources of teacher`s educational skills development to be the first consideration was teacher`s awareness of the laws of humans` knowledge of the world and the ability to observe and focus on students` activity as well as to regulate such educational activity in conformity with the observation results obtained. John Holt determined the principles of natural learning styles when investigating cognitive activity of the children of preschool age for this is the time when human cognitive activity is the most authentic and it is a display of an internal need to learn and comprehend the surroundings. John Holt established ways of educational skills improvement having analyzed and examined the reasons of student`s learning failures and the principles of a human cognition respectively.

Key words: American pedagogue-reformer John Holt, biographical research, pedagogical heritage, art of teaching, world educational environment, national pedagogy.